

Beke Margit

Meszlényi Zoltán püspök az üldöztetés éveiben*

Az 1892-ben született Meszlényi Zoltán Lajos c. püspök boldogá avatására várakozunk. Életrajzi összeállításából most az üldöztetés éveit, vagyis az 1945 utáni éveket vizsgáljuk meg.

Miközben viharos felhők gyűlnek a magyar társadalom fölött, Meszlényi maradt egyetlen püspökként a főegyházmezejében, hiszen Mindszenty bíboros 1948. december 26-ától börtönben volt. A sötétség órája ez, amikor a karácsonyi öröm hirtelen a félelem és gyötrelem valóságává vált. Még a bíboros elfogatása előtt az esztergomi utcáról hurcolták el Zakar András primási titkárt.

Az állami szervek évek óta gyűjtöttek adatokat a primási udvarról. Kovrig Béla 1946. szeptember 24-én több rendbeli jelentést adott le.¹ Meszlényi Zoltánról a következőket írta: „Serédi Jusztinián feltétlen bizalmát és barátságát bírta, ami növelte irigyeinek, a féltékenyeknek, tehát ellenségeinek taborát. Serédi halálával és az agrárreformmal munkanélkülivé vált volna, ha Serédi végrendeletileg nem őt jelölte volna ki a végrendelet végrehajtójának. Néhány hónap óta eredeti készültségének megfelelő módon” foglalkozik a szentszéki perekkel. Azt is megállapítja róla: „Mint a hatalom tartós gyakorlásával lenni szokott, Meszlényi az idők teltével merev, zárkózott, bizalmatlan természetűvé vált és ez a külső habitusa sokak előtt elfedte a tudomány emberei előtt szabadon megnyilatkozó derűs, szellemes benső énjét. Ezért alig vannak, akik szeretik és sokakban az ellenszenvét talán csak az a hiedelem mérsékli, hogy Meszlényi – bukott ember. Természetesen nem tudják, hogy Meszlényi sohasem volt oly – számára kellemes – állapotban, mint manapság, amikor ismét régi szerelmének, az egyházjognak élhet.” Tehát semmi negatívumot nem lehetett ellene felhozni.

* Elhangzott Budapesten 2008. október 28-án a Központi Papnevelő Intézetben tartott „Hittel és hűséggel” c. konferencián.

¹ Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL), 3.2.4.K-384/2, számunkra most a következők érdekesek: 15-21, 109-112, 119-121. Kovrig Béla (Bp. 1900. ápr. 8. – Milwaukee, Wisconsin, USA 1962. dec. 19.) közgazdász. Állam- és jogtudományi tanulmányok után közgazdaságot tanult. 1921-ben miniszterelnökségi fogalmazó a nemzetiségi és kisebbségi osztályon. 1927-ben a Népjelölti és Munkaügyi Minisztérium hivatalnok, majd miniszteri titkár. Az OTI igazgatósági főosztály vezetője. 1940-1944 között a kolozsvári egyetemen tanár. 1948-ban az USA-ba települ, és a milwaukee-i egyetemen tanít szociológiát.

Kovrig Béla után Ixner Bélától, alias Kasper Lászlótól² származtak a jelentések. Mivel Kasper 1948-ban már nem jelentett, egy Abonyi fedőnevű vállalta magára a megfigyelést 1948. április 27-étől.³ Vallatták Csunderlik János volt hercegprímási gépkocsivezetőt, Jáki Ernő egykori hercegprímási szobainast,⁴ majd Zakar Andrást, aki 1950. június 26-án vallott ellene, amikor börtönben volt és kábítószerrel dolgozták meg.⁵

Különböző irányban próbálkoztak az ügynökökkel. A legsúlyosabb lett volna egy államellenes, demokrácia-ellenes magatartás bebizonyítása. Az Abonyi fedőnevű jelentés szerint azonban 1948. április 27-én Meszlényi püspök megállapította, hogy az emberek nagy része hisztériás tömegőrületben szenved, mert akinek egy kis józan esze van, nem hihet semmiféle közeli háborúban vagy erőszakos változtatásokban. A demokratikus rendszerbe bele kell nyugodni.⁶ Az ügynök megkérdezte, hogy mit szól ahhoz a püspök, hogy a protestáns egyházak a demokrácia mellett nyilatkoztak. Meszlényi szerint az álláspontjuk nekik sem változott, a katolikus egyház álláspontjával azonosak. Az egyház és a demokrácia közti megbékélésről azt tartotta, hogy az eddigi tárgyalások erőszakoltak voltak, amihez az egyháznak semmi köze nincs. Azért is erőszakolt, mert a demokrácia egyoldalú feltételeket akar elfogadtatni, amibe az egyház semmilyen körülmények között nem egyezhet bele, mivel ez jogfeladás lenne.

Közben törvénybe iktatták az új alkotmányt. Erről Meszlényinek (1949. augusztus 17.) az volt a véleménye, hogy ez az egyház elleni újabb merénylet, főleg az Esztergomi Egyházmegyére nézve.⁷ A törvénybe iktatás után még nehezebb napok jönnek az egyházmegyére, mivel a főkáptalantól minden anyagi támogatást megvontak. Az alkotmányra való hűségesküvel kapcsolatban kijelentette, hogy ő az esküt elvből nem fogja letenni.⁸

Az egyik ügynök megállapította, hogy legitimista álláspontja mellett kitartott a Horthy-rendszerben is, de a felszabadulás után ilyen

² ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 4.

³ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 44.

⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 41.

⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 53.

⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 64.

irányú tevékenységéről nincs adat.⁹ A másik ügynök szerint a népi demokrácia irányzata távol áll tőle.¹⁰ Ezt azonban semmivel nem tudja alátámasztani. Arról viszont beszámol, hogy Mészlényi a Horthy-rendszerben nem viseltetett különösebb tisztelettel az állami törvények és előírások iránt. Ennek egyszer kifejezését is adta, ami a kormányköröknek hamar tudomására jutott. Az ügynök megállapította, hogy Serédi nagyon szerette volna megyéspüspökké kinevezni Mészlényi Zoltánt, de kormányellenes kijelentése miatt nem lehetett. Ez utóbbi megállapításnak komoly alapja volt.

Mészlényi azt is kijelentette, hogy a kormány nem fog az egyház „üldözésében” megállni, mert ha egy lépést tenne visszafelé, az összeomlásukat jelentené.¹¹

Az egyház és állam közötti tárgyalásról a püspök úgy vélekedett, hogy az egyház csupán az emberi szabadságjogok tiszteletben tartásáról tárgyalhat, és ebben meg lehet egyezni, de ne csak a pártszempontok érvényesüljenek.¹² A tárgyalások kellős közepén, még a püspök helynöki megválasztása előtt, 1950. június 15-én a következőket mondta: „Mit érünk az ideiglenes engedményekkel, ha olyan megállapodást írunk alá, mely csorbítja az egyház tekintélyét?”¹³ Igen bizalmasan közölte az ügynök szerint Mészlényi, hogy a külföldi követségeknek memorandumot nyújtanak át, melyben megírják, hogy állampolgárokat csak azért, mert papok, közönséges bűnözők gyanánt elhurcolnak. Mindez Moszkva akarására történik... Az lenne az egyetlen eredményes módszer, ha a hívek tömegesen tiltakoznának az intézkedések ellen a vallásszabadság nevében. A megegyezés kétélű fegyver, mert a kormány nem tartaná be, csak az egyház tekintélye csorbulna.

A demokrácia-ellenesség, az alkotmányellenesség, ami főbenjáró bűn lett volna, nem mutatható ki. Az állam és egyház közötti megegyezés nem nyerte el Mészlényi tetszését, de amikor ez már megtörtént, éppen internálótáborban volt.

Ha a demokrácia vonalán a megfigyelés nem vezetett eredményre, akkor a népellenesség vádjával is fel lehetett volna lépni Mészlényi ellen. Efelől vallattak néhány személyt. Az egyik Csunderlik János, akit 1950. június 23-án kihallgatott az ÁVH Esztergomban.¹⁴ Szabályos ki-

⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 42.

¹⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 56.

¹¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹² ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 38.

hallgatás volt, amelyről jegyzőkönyv készült. A sofőr, aki 1945-ig állt a primácia szolgálatában, 1928 óta ismerte Meszlényit. Ő jól ismerte a püspök „népellenes, goromba, a gazdaság cselédeit és alkalmazottait a végtelenségig való kiuzsorázó magatartását. Mint az 56 ezer hold primási birtok korlátlan ura, néha több ezer embernek parancsolt és ezekkel szemben a végtelenségig kiuzsorázó, hajthatatlan volt ... a nép részéről nagy utálatnak örvendett, mert gögös, durva és lenéző volt.” Erre a következő adalékkal szolgált: „1931 vagy 1932-ben a szentgyörgymezei gazdasági udvart feloszlatta. Ekkor kb. 10 kiöregedett, gazdasági alkalmazottat az igények kielégítése nélkül kidobott, mert már nem tudta őket használni. Vodicska volt primási kocsist 1935-ben, amikor kiöregedett, végkielégítés nélkül az utcára dobta. Ezzel a legnagyobb nyomorba került, nemsokára meg is halt.” Csunderlik vallomása kissé furcsa. Egy gépkocsivezetőnek a szájába igen választékos kifejezéseket adtak, „a végtelenségig kiuzsorázó”, „utálatnak örvendett”, ez aligha telt volna ki egy kocsis fogalmazásából. Csunderlik János hálátlan szerepet vállalt magára, hiszen teljesen elfelejtkezett arról, hogy Meszlényi Zoltántól Serédi hagyatékából 200 ezer P-t kapott és 320 cm ruhaszövetet. Ez nem éppen a kiuzsorázó püspök képét állítja elénk.

Kihallgatták a pozsonyi születésű Jáki Ernő volt hercegprimási szobainast is, aki 1932-1945 között állt a palota szolgálatában. A jegyzőkönyv szerint a következőket vallotta: Meszlényi Zoltán „mélységesen gyűlöli a dolgozó népet és annak kiuzsorázása érdekében, saját jólétének növelésére mindent elkövetett ellenük”.¹⁵ Az egyházmegye alsópapsága is rettegett tőle, „Kis primásnak” nevezték. Majd így folytatta Jáki Ernő: „Népellenességére akarok még rámutatni azzal, hogy portásnak felvett 1934-ben egy Fazekas Henrik rokkant bányamunkást”, akinek két évig csak élelmet biztosított, két év után összesen 200 Ft-ot adott neki. A kihallgatási jegyzőkönyvnek ebben a részében a szokásos egyházellenes jelszavakat ismételte szüntelen, miközben nem vette észre, hogy forintról beszélt, ami 1950-ben fizetőeszköz volt, 1934-ben azonban csak pengővel fizethettek, ezért tehát a forintot utólag átjavították pengőre. Az sem tűnt fel neki, hogy Meszlényi Fazekas Henriket rokkantként alkalmazta el látásért 1934-től két éven át.

Köztudott, hogy az 1931-es esztendő a gazdasági világválság

¹³ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 46-47.

egyik éve volt, bizonyára el kellett bocsátani az alkalmazottakat. Valószínűleg a megegyezés úgy szólhatott, hogy kosztért, lakásért vállalnak állást, hiszen ebben az időszakban még a magas diplomával rendelkezők sem jutottak álláshoz. A „népellenes ember” ugyanis 1928 karácsonyán Serédi magánpénztárából karácsonyi ajándékként pénzt osztott ki az alkalmazottaknak.

A földbirtokok államosítása után a püspök kijelentette, hogy sem a püspöki kar, sem a primás nincs felhatalmazva arra (itt Rómára gondol), hogy az egyházi vagyon kártérítés nélküli elvételébe belemenjen.¹⁶ Az igaz, hogy a primás és más püspökök Isten áldását kívánták az újonnan földhöz jutottaknak, de ezt nem lehet úgy magyarázni, hogy az állammal szemben lemondtak volna az elvett vagyon kártérítéséről. Ebben a püspöki kar egységes, ugyanis az intézmények fenntartásához erre a jövedelemre szükség van. Az egyház nem mondhat le azoknak az iskoláknak és intézményeknek a vezetéséről sem, amelyeket egyházi céllal alapítottak.

1950-ben elkezdődött a szerzetesek elhurcolása is.¹⁷ Meszlényi nem helyeselte, hogy az egyes rendfőnökök tárgyalnak kormánytényezőkkel, mert az egyház szilárd egységének köszönheti, hogy nincs a jelenleginél rosszabb helyzetben.¹⁸ Meszlényi kijelentette, hogy mindent el fognak követni a szerzetesek kitelepítésének megszüntetésére, még ha áldozatokba kerül is.

Meszlényi Zoltán józanul ítélte meg a helyzetet, de a püspökök sem tudtak többet tenni a szerzetesekért. Mégis voltak jelei annak, hogy a papok próbálták elhelyezni a szerzeteseket, például Kisorosziiban, ahol kántori teendőket láthattak el. Nem beszélve Mindszenty József törekvéséről 1948 előtt, amikor igyekezett a szerzetesi kápolnákat lelkeszségekkel emelni és megbízta a szerzeteseket a templomok ellátásával.

Kovrig Béla mindezeknél jobban ismerhette Meszlényi Zoltánt, akiről szinte dicshimnuszt zengett: „Az egyházjog legkitűnőbb ismerője, szakértelme éppúgy fénylik a Vatikán, mint a magyar papság előtt. E téren vele csak egy Sipos vetekedhet. Róma neveltje. Serédi ezt a hatalmas aktivitású, nagyszorgalmú, fáradhatatlan embert arra használta fel, hogy

¹⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 37.

¹⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 55.

¹⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-71.165, 48.

¹⁹ ÁBTL 3. 2. 4. K-384/2, 19.

²⁰ HETÉNYI - VARGA Károly, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I* (Abaliget

vele hajtassa végre a primási és a káptalani birtokok modernizálását, jövedelmezőségük fokozását annak bizonyítása végből is, hogy az egyházi birtokok átlagosan magas terméseredményeket mutatnak és így a rajtuk folyó gazdálkodás közérdekből előnyös. Meszlényi fanatikus hévvel látta el feladatát.”¹⁹

Meszlényi püspököt mindenképpen el akarták ítélni, de a vád alá helyezés sehogyan sem állt össze. Ügyét nem tárgyalhatták, mert nem volt tárgya. Helynökké választása után, 1950. június 29-én délután, püspöki palotájának kertjében a szokásos délutáni uzsonna közben mégis rátörtek és elhurcolták otthonából.

Kistarcsára internálták, ahol éjjel-nappal, télen és nyáron nyitott ablaknál kellett tartózkodnia. Egy szalézi pap kiszabadulása után elmondta, hogy találkozott Meszlényi Zoltánnal, aki le volt törve, mégis ő ismert rá a szalézi papra, bemutatkozott neki, és ráhagyta pulóverét.²⁰

Halálával kapcsolatban néhány pontosítás is előkerült. Az Állambiztonsági Fogház Budapesten, a Mosonyi u. 9. sz. alatt volt.²¹ Az ottani források az 1951-1952-es évekből kutathatók. A rendőrségtől vették át az intézetet az ávosok, igen elhanyagolt állapotban: a vízvezeték-hálózat rossz, vizesek a falak, kevés az illemhely. A kétezernél több őrizetes közül naponta 80-90 gyengélkedik. Orvosi kezelést nem kapnak, és sok a fertőző beteg, a trachomás és tüdőbajos.²² Ide különböző belföldi helyekről hozott őrizeteseket és külföldről hazatért hadifoglyokat gyűjtöttek össze. 1950. szeptember 27-én Perger Jánost például innen kísérték el a vasútállomásra, hogy Salgótarjánba elengedjék. Előtte aláírták vele, hogy egészségesen távozott, és értékeit átvette. Meszlényire vonatkozó adat itt nem található. A Mosonyi utcai büntetőintézetben raboskodott Zakar András is, akit 1953-ban a házfogdából a Mosonyi úti kórházba szállítottak át 1953. február 27-én.²³

Ezek a források 1953-ban említik Meszlényi Zoltán nevét, és vele kapcsolatban csupán annyit, hogy Kistarcsán raboskodott. Tehát Kistarcsán tartották fogva. 1953-ban, biztosan az utólagos anyakönyvezés elrendelése után írták be Meszlényi Zoltán nevét, de míg a többieknél

1992) 177; Uő., *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Budapest 2004) 229; BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892-2006* (Budapest 2008) 482, további irodalommal.

²¹ ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952.

²² ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952, 37-40.

²³ ÁBTL 4. 1. A-1250. A kórházi iratok 1951. májustól kezdődnek és az 1953. év is itt található.

mindenhol feltüntették az anya nevét is, nála – és csak nála – ez nem szerepel, mert nem volt adatuk róla. Viszont elképzelhetőnek tartom, hogy az 1951-es bejegyzés Meszlényiről szól.²⁴ Ebben az április 11-én kelt feljegyzésben név szerint fel vannak sorolva, kik haltak meg. Csillag György ávós főhadnagy aláírásával jelentette, hogy Radó őrnagy orvos március 5-én egy férfit hozott a Mosonyi utcai kórházba, aki már a mentőautóban meghalt. Miközben minden elhunytat név szerint említenek meg, a püspököt nem. Valószínűleg tehát Meszlényi Zoltánt kereshetjük ebben a személyben, akinek neve sincs feltüntetve. Az 1951-1952-ben elhunytakat név szerint közlik, de mivel ezek között már nem található, az 1951. március 5-i bejegyzés a mentőautóban elhunyt férfiről Meszlényit jelölheti. Egyébként más adat is az 1951. március 4-i halálát erősíti meg.

Összegzésként elmondható, hogy a mártírságot vállaló püspök élete, a diktatúra idejében meg nem alkuvó személyisége és halála méltó arra, hogy a jövő nemzedékének példája legyen.

Kovács Eszter

Forgách Miklósné Bossányi Eszter életrajza Bohuslav Balbín Bohemia Sanctájában

A Trentói Zsinat után több tudományos vállalkozás indult. Jean Bolland belga jezsuita kutatócsoportjának célja a szentek életrajzainak megírása volt, korszerű kritikai módszerekkel, kizárólag hiteles forrásokra támaszkodva. Munkájukhoz kapcsolódott Csehországban Bohuslav Bal-

²⁴ ÁBTL 2. 5. 6. XII/7-c. 1951-1952, 41.

¹ Bohuslav Balbín (1621-1688) jezsuita történétíró. Tanulmányait a jičini, prágai és olomouci jezsuita kollégiumokban végezte, 1638-ban lett tagja a jezsuita rendnek. Ezt követően jezsuita iskolákban tanított és lelkipásztori munkát végzett. Már tanulóévei alatt nagy mennyiségű forrást gyűjtött össze különböző városok levéltáraiból. Ezt a forrásanyagot később felhasználta történeti munkáihoz. Pályája kezdetén híres cseh kegyhelyekről írt (Diva Vartensis, Diva Turzanensis, Diva Montis Sacer). 1663-tól kizárólag kutatással foglalkozott. 1669-ben elkészült *Epitome rerum bohemicarum* című könyvével, amelyben Csehország történetét írta meg hiteles források alapján. A könyv megjelentetését sokan ellenezték, ezért csak 1673-ban látott napvilágot. Történettudományi munkái mellett fontos megemlítenünk *Dissertatio Apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica* című értekezését a cseh nyelv korabeli állapotáról. Legfontosabb művei közé tartozik a *Miscellanea regni Bohemiae* című többkötetes enciklopédia. Vö. RAK, J. – KUČERA, J. P., *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře* (Praha 1984) 71-104.